

ความเป็นมาของละครกับที่ศาลหลักเมือง

ศาลหลักเมืองเป็นปูชนียสถานสำคัญประจำเมืองทุกเมือง ซึ่งประเพณีดั้งเดิมนั้นก่อนจะลงมือสร้างเมืองก็ต้องมีการฝังเสาหลักเมือง ตามฤกษ์ยามยามตีที่ได้คำนวณไว้ โดยพระโหราจารย์ประจำราชสำนักตามแบบประเพณีของพราหมณ์ ซึ่งเชื่อถือว่าหลักเมืองนั้นมีอิทธิพลต่อบ้านเมือง เช่น อำนาจความอุดมสมบูรณ์ ความเจริญ ความร่มเย็นสงบสุขของประชาชนที่อยู่อาศัยในพระนคร ฯลฯ จึงทำให้ทุกคนตระหนักถึงความสำคัญ และให้ความเคารพสักการะแก่พระหลักเมือง อันเชื่อว่ามีเทพารักษ์หลักเมืองสถิตย์อยู่ หรือที่ประชาชนทั่วไปรู้จักในนามของเจ้าพ่อหลักเมือง

ศาลหลักเมือง ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของพระบรมมหาราชวัง ในสมัยรัชกาลที่ 1 นั้น ตั้งศาลมีลักษณะเป็นศาลาเครื่องไม้มุงกระเบื้อง ต่อมาในสมัยสมัยรัชกาลที่ 4 ทรงมีพระราชดำริให้สร้างเสาหลักเมืองต้นใหม่ขึ้น เนื่องจากองค์เดิมชำรุดและตั้งศาลไม่สง่างามเท่าที่ควร ในครั้งนั้นได้ทำการปรับปรุงศาลเป็นอาคารจตุรมุขยอดปราสาทก่ออิฐปูน ฉาบสีขาว ตามแบบศาลพระกาน้ำที่ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา หลักจากนั้นก็ได้มีการซ่อมแซมปรับปรุงโดยสมเ้าเสมอ จนกระทั่งสมัยรัชกาลที่ 9 เมื่อ พ.ศ. 2512 ได้มีการออกแบบตัดแปลงตั้งศาลให้สะอาดและสวยงามยิ่งขึ้น และเมื่อ พ.ศ. 2523 ได้ทำการสร้างศาลหลักเมืองหลักใหม่ และขยายอาณาเขตของศาลให้มีระเบียบ งดงามในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ครบ 200 ปี ดังที่เห็นในปัจจุบัน

ปัจจุบัน ศาลหลักเมืองกรุงเทพฯ ตั้งอยู่บริเวณกึ่งกลาง ระหว่างศาลฎีกากับกระทรวงกลาโหม มีเนื้อที่ประมาณ 2 ไร่ 3 งาน 93 ตารางวา ซึ่งปัจจุบันอยู่ในความดูแลขององค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก ลังกัดกระทรวงกลาโหม โดยเปิดบริการให้

ประชาชนเข้ามาสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทุกวัน ไม่เว้นวันหยุดนักขัตฤกษ์ ตั้งแต่เวลา 5.30 -19.30 น. ภายในบริเวณศาลจะประกอบด้วย ศาลหลักเมือง ศาลเทพารักษ์ หอนพระ ศาลาประดิษฐานองค์พระหลักเมืองจำลอง อาคารสำนักงานกองกิจการศาลหลักเมืองและ โรงละคร (รายละเอียดต่างๆ กรุณาดูได้จากภาคผนวกท้ายเล่ม) ซึ่งภายในบริเวณดังกล่าว จะมีทำหน้าที่คอยอำนวยความสะดวกแก่ผู้ที่เข้ามาสักการะตลอดเวลา

ความเป็นมาของละครเกี่ยวกับศาลหลักเมือง

หลังจากที่มีการสถาปนาศาลหลักเมืองในสมัยรัชกาลที่ 1 และรัชกาลที่ 4 ได้มีการประกอบพิธีบวงสรวงพระหลักเมือง มีการเฉลิมฉลองสมโภชซึ่งพบว่าได้มีการนำละครเข้ามาไว้ในกาลสมโภชครั้งนั้นด้วย ดังที่ปรากฏในจดหมายเหตุการปรับปรุงศาลหลักเมืองกรุงเทพฯ ไว้ว่า...

"ครั้งรุ่งขึ้นวันจันทร์ที่ 2 พฤษภาคม พุทธศักราช 2396 ตรงกับวันแรม 10 ค่ำ เดือน 6 ปีฉลู เบญจศักราชโกสินทร์สก 72 จุลศักราช 1215 ที่ศาลหลักเมืองเวลาเช้า มีพิธีเวียนเทียนสมโภชพระหลักเมือง โดยนายอำเภอดำรงประภาศให้ราษฎรมาร่วมในพิธีสมโภชและคอยรับแวนเวียนเทียน นอกจากนี้กรมวังได้จัดเพลงและกรมเมืองจัดละครแสดงสมโภชหลักเมืองด้วย"¹

¹กรมศิลปากร, จดหมายเหตุการปรับปรุงศาลหลักเมืองกรุงเทพมหานคร พุทธศักราช 2325-2529. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก, 2531), หน้า 19.

ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้มีการปรับปรุงพระนครครั้งใหญ่ มีการสร้างสถานที่ราชการและตัดขยายถนนเพิ่มขึ้น จึงเป็นเหตุทำให้ต้องรื้อศาลสำคัญ อันได้แก่ ศาลพระเสื้อเมือง* ศาลพระทรงเมือง** ศาลพระกาน้ำไชยศรี*** ศาลเจ้าเจตคุปต์+ และศาลเจ้าหอกลอง++ จากนั้นให้เชิญเทวรูปเหล่านั้นมาประดิษฐานรวมกันในศาลหลักเมือง

การที่เทวรูปทั้งหลายมารวมอยู่ที่ศาลหลักเมืองเช่นนี้ ทำให้ศาลหลักเมืองกลายเป็นศูนย์รวมของสิ่งศักดิ์สิทธิ์อันเป็นที่เคารพนับถือของประชาชนทั่วไปอีกแห่งหนึ่ง อาจเป็นไปได้ว่าจากจุดนี้เอง ที่ส่งผลทำให้เกิดการบวงบนขึ้นที่ศาลหลักเมือง ดังจะเห็นได้จากหนังสือแจ้งผลการตรวจสอบสิหารูปเทวารักษ์ จากพระยาปริชาถึงเสนาบดีกระทรวงวัง ลงวันที่ 11 กันยายน พ.ศ. 2462 ว่า

*พระเสื้อเมือง เป็นเทวารักษ์คุ้มครองป้องกันทั้งทางบกทางน้ำ คุมกำลังไพร่พลแสนยากร รักษาบ้านเมืองให้ร่มเย็นเป็นสุข

**พระทรงเมือง เป็นเทวารักษ์รักษาการปกครอง และกระทรวงทบวงกรมต่างๆ ดูแลทุกข์สุขของประชาชน

***พระกาน้ำไชยศรี เป็นบริวารพระยม มีหน้าที่นำวิญญาณของมนุษย์ผู้ทำบาปไปสู่ยมโลก

+เจ้าเจตคุปต์ เป็นบริวารพระยม มีหน้าที่จดความชั่วร้ายของชาวเมืองที่ตายไปและอ่านประวัติของผู้ตายเสนอพระยม

++เจ้าหอกลอง เป็นเทวารักษ์ประจำหอกลอง มีหน้าที่ดูแลรับผิดชอบเหตุการณ์ต่างๆอันเกิดขึ้นในแผ่นดิน เป็นต้นว่าคอยรักษาเวลาย่ำรุ่ง ย่ำค่ำ และเที่ยงคืน เกิดอัคคีภัยหรือมีข้าศึกศัตรูยกมาประชิดพระนคร

"...ในราชการยังมีได้ละเลยการสรวงและขอความอารักษ์ของท่านเทวดาทังหลายนี้ยังมีที่ต้องออกนามอยู่เสมอ เช่น คำสาบานถือน้ำ เป็นต้น คนโดยมากซึ่งยังมีได้เปลี่ยนนิสัยเดิมาก็ยังนิยมนับถืออยู่ มีการมาไหว้กราบบวงบนทุกวัน ก็มีผู้ทำถวายเจ้า ฤาแปลว่าเจ้ารับสินบนได้นั้นเอง... ซึ่งได้ขึ้นอยู่บนโต๊ะมีเพดานเช่นนี้ก็เพราะอิทธิหารของพระองค์ จนถึงเด็กก็ยังนับถือ... ใครจะมีอะไรมาบูชาที่วางๆ เข้าไป ผ้าทรงรูป 1 เกือบจะถึง 100 ผืน จนแลเห็นหน้าชูอยู่เท่านั้น หลักเมืองก็ห่มผ้าด้วยหลายสิบชั้น เช่นนี้เหมือนกัน แต่มิได้รู้งริง"²

และจากรายงานการตรวจสอบสภาพศาลหลักเมืองก่อนพระราชพิธีเฉลิมกรุงเทพมหานคร ครบ 150 ปี โดยพระยาเทวาศิราชมหาเสวกวารี สมุหพระราชพิธี รายงานต่อเสนาบดีกระทรวงวัง ฉบับลงวันที่ 1 สิงหาคม พ.ศ. 2475 ว่า...

"ในเวลานั้นมีของถวายเทวดามากมาย แต่จัดกันไว้อย่างไม่น่าชม...ศาลนั้นเพดานเป็นไม้แต่ก็ดูยังดี ไม่เห็นว่าจะหมดความคงทนที่จะรับเครื่องบนอันหนักนั้น... ความนิยมนับถือเกล้ากระผมยังเห็นมีผู้ไปสักการบูชาเนืองๆ ทุกครั้งที่ไปเห็นได้ว่ามีราษฎรนิยมนับถืออยู่มากทีเดียว รู้สึกพอใจแท้ๆ"³

จากหลักฐานดังกล่าวน่าจะเป็นเครื่องยืนยันได้อย่างแน่ชัดว่า การบวงบนที่ศาลหลักเมืองนั้นเริ่มปรากฏชัดเจนขึ้นหลังจากมีการย้ายเทวรูปสำคัญต่างๆ เข้ามารวมไว้ที่ศาลหลักเมือง ซึ่งอาจเป็นไปได้ว่าประชาชนที่มีความนับถือเลื่อมใสอยู่ก่อนแล้วได้ตามมาบวงบนและเมื่อสัมฤทธิ์ผลก็เกิดการรำลึกถึงความศักดิ์สิทธิ์จนทำให้เกิดความนิยมมากยิ่งขึ้น

² กรมศิลปากร, จดหมายเหตุการปรับปรุงศาลหลักเมืองกรุงเทพมหานคร พุทธศักราช 2325-2529. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก, 2531), หน้า 24.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 29.

จนกลายเป็นเจ้าคอยรับสินบนดังกล่าว และจากรายงานการตรวจสอบสภาพศาลหลักเมือง ครั้งนี้เอง ทำให้ทราบว่ามีการนำละครมาใช้เป็นเครื่องแก้สินบนเกิดขึ้นแล้ว ซึ่งลักษณะ การว่าจ้างละครมาแสดงกับนั้นมิได้เกี่ยวข้องกับทางศาลแต่อย่างใด ขึ้นอยู่กับผู้บงจะจัด เหมามาแสดง ดังที่ว่า..."เกล้ากระผมได้ถามผู้รักษาว่า เมื่อได้แล้วก็นำละครมาเล่นถวาย เฉยๆ เท่านั้น"

ทั้งนี้อาจสันนิษฐานได้ว่า การนำละครกับมาถวายสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ศาลหลักเมือง อาจเริ่มมีขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 7 หรือก่อนหน้านั้นโดยประมาณ

ลักษณะของละครกับในสมัยก่อนที่พบที่ศาลหลักเมืองกรุงเทพฯ มีลักษณะเป็น ละครชาตรี แม้ว่าในสมัยรัชกาลที่ 6 ได้มีผู้คิดนำเอาละครชาตรีกับละครนอกมาผสมกัน เรียกว่า "ละครชาตรีเข้าเครื่อง" หรือ "ละครชาตรีเครื่องใหญ่"⁴ ซึ่งการแสดงลักษณะ นี้บางครั้งก็มีฉากแบบละครนอก แต่บางครั้งก็ไม่มฉากอย่างละคร ชาตรี แม้แต่เครื่อง ดนตรีที่ใช้ประกอบการแสดงก็ใช้แบบผสม คือ ใช้เครื่องดนตรีของละครชาตรีผสมกับปี่พาทย์ ของละครนอก จากนั้นจะเริ่มด้วยการรำชัดชาตรีแล้วลงโรง เริ่มแสดงละครด้วยเพลงวา* ส่วนเพลงที่ใช้ประกอบการแสดงตลอดจนวิธีการแสดงนั้น ก็ใช้ทั้งละครชาตรีและละครนอกปน กัน โดยจะกล่าวถึงรายละเอียดของการแสดงละครกับที่ศาลหลักเมือง ตั้งแต่ พ.ศ. 2480 ถึงพ.ศ. 2500 ดังนี้

⁴ สุนนมาลย์ นิมเนตน์. การละครไทย. (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, 2522), หน้า 116.

* เพลงวา เป็นเพลงหน้าพาทย์ใช้บรรเลงก่อนการแสดงโขนละคร

1. สถานที่สำหรับแสดง

สถานที่สำหรับใช้แสดงละครแก่ชนที่ศาลหลักเมืองนั้น ตั้งแต่เริ่มปรากฏการนำละครมาแสดงแก่ชนมิได้มีการกำหนดถึงสถานที่สำหรับใช้แสดงไว้เป็นสัดส่วน ขึ้นอยู่กับผู้ว่าจ้างว่าต้องการจะให้จัดแสดงละครแก่ชนภายในที่ใด ซึ่งพบว่าสถานที่ที่นิยมจัดละครแก่ชนภายใน มีทั้งบริเวณภายในรั้วศาลหลักเมือง และบริเวณภายนอกรั้วศาลหลักเมืองด้วย

การจัดแสดงละครแก่ชนภายในบริเวณรั้วศาลนั้น จะใช้บริเวณด้านข้างตัวศาลที่ติดกับรั้วเป็นสถานที่สำหรับแสดง โดยปกติจะนิยมใช้ทางด้านปีกซ้ายทางทิศเหนือ ซึ่งอยู่ใกล้กับประตูทางเข้าศาล ส่วนการหันหน้าของผู้แสดงมักจะหันเข้าหาศาล เพื่อแสดงถวายให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ได้ทอดพระเนตร^๕

ส่วนการจัดแสดงละครแก่ชนบริเวณนอกรั้วศาลนั้น มักนิยมแสดงบริเวณริมรั้วที่ติดกับถนนหน้าพระบรมมหาราชวัง โดยผู้แสดงมักจะหันหน้าแสดงออกสู่ถนน หรือหันหน้าไปทางทิศใต้เพื่อหันหน้าแสดงเข้าหาศาลตามความเหมาะสมและความต้องการของผู้ว่าจ้างจะเป็นผู้กำหนด^๖

ในกรณีที่มีผู้มาถวายละครหลายรายในวันเดียวกัน ผู้ที่มาก่อนก็จะมีสิทธิเลือกสถานที่สำหรับจัดละครถวาย ซึ่งส่วนใหญ่มักนิยมเลือกสถานที่ที่มีเงาริมของต้นไม้อันเป็นมุมที่สะดวกต่อการสร้างโรงชั่วคราว และเป็นจุดผ่านที่ได้รับความสนใจจากผู้คนที่ผ่านไปมา

^๕สัมภาษณ์. สำอางค์ เกษรกุล, ผู้แสดงคณะไทยศิริ, 20 ตุลาคม 2535.

^๖สัมภาษณ์. โปรัช สุนทรสินธุ, นักดนตรีคณะไทยศิริ, 20 ตุลาคม 2535.

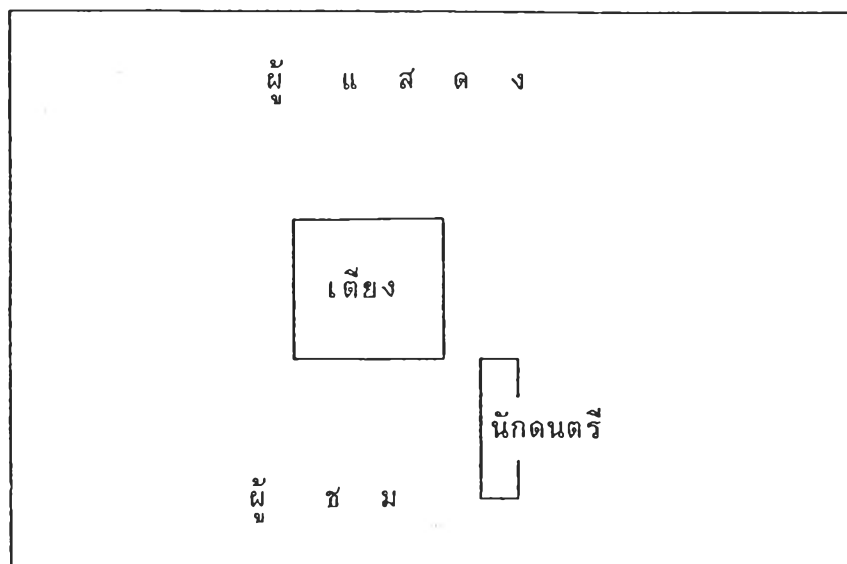
ทั้งนี้เพื่อเป็นประโยชน์ต่อทั้งผู้ว่าจ้างและทางคณะละครนั่นเองกล่าวคือ ถ้าได้สถานที่ดีมีร่มเงาผู้แสดงก็จะได้รับความสะดวกสบาย รวมถึงถ้าเป็นจุดผ่านที่ได้รับความสนใจจากผู้คนที่จะทำให้มีคนหยุดแวะชมการแสดง ทำให้ผู้แสดงเกิดกำลังใจและตั้งใจแสดง อาจทำให้มีผู้สนใจติดต่อว่าจ้างในโอกาสต่อไป ส่วนผู้ว่าจ้างก็อาจได้รับคำชมว่าหากคณะละครที่มีความสามารถมาแสดงอันทำให้เกิดความพึงพอใจของผู้ว่าจ้างและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่รับบนด้วย

2. โรงละคร

โรงละครสำหรับใช้แสดงละครแก่ชนในชวง พ.ศ. 2480 มีลักษณะเป็นโรงที่ปลูกสร้างขึ้นชั่วคราว โดยทางผู้ว่าจ้างหรือทางคณะละครได้จัดเตรียมขึ้นโรงละครดังกล่าวจะมีลักษณะเป็นลานโล่งไม่ยกพื้น หลัคทำด้วยผ้าใบถึง 4 มม. (บางคณะอาจมีไม้ค้ำตรงกลาง) โดยใช้ราวคานเป็นหลักยื่นแล้วจึงชิงผ้าใบออกไป พื้นที่ได้ยกรอบปูเสื่อสำหรับใช้เป็นพื้นเวที และเป็นพื้นที่สำหรับผู้แสดง และนักดนตรีนั่งบรรเลง บริเวณกลางโรงละครตั้งเตียงสำหรับใช้แสดงละคร ซึ่งข้างเตียงนี้จะจัดตั้งชองคลี* ด้วย

ส่วนที่พักสำหรับผู้แสดง อาจจะทำให้อยู่ด้านข้างด้านใดด้านหนึ่ง หรือด้านหลังของเตียงสำหรับแสดงละคร ซึ่งบริเวณนี้จะจัดตั้งเตียงสำหรับเชยศิระษะครุไว้ด้วย สำหรับที่นักดนตรีนั่งบรรเลงนั้น อาจจัดให้อยู่ด้านข้างของเตียงสำหรับแสดงละครหรือด้านหน้าเวทีก็ได้ ตามความเหมาะสมของสถานที่และการหันทิศทางการแสดง (โปรดดูภาพตัวอย่างประกอบ)

* ชองคลี หมายถึง ที่บรรจอาวุธที่ใช้ในการแสดง

ภาพตัวอย่าง ลักษณะโรงละคร ประมาณ พ.ศ. 2480 จัดให้นักดนตรีนั่งอยู่
ทางด้านขวาและผู้แสดงนั่งอยู่หลังเตียง

3. เรื่องที่ใช้แสดง

เรื่องที่ใช้ในการแสดงละครกำนันแต่ละครั้ง จะกำหนดโดยผู้ว่าจ้างหรือจากคำแนะนำของคณะละคร ซึ่งจะต้องตกลงกันถึงรายละเอียดของเรื่องที่ใช้แสดงด้วย เช่น ต้องการให้แสดงทั้งเรื่อง (ในกรณีเรื่องสั้น) หรือตัดเฉพาะตอนใดตอนหนึ่งมาแสดง เรื่องที่ปรากฏการนำมาใช้แสดง ได้แก่ สังข์ทอง สังข์ศิลป์ชัย คาวี ไกรทอง โคบุตร ไชยเชษฐา โมงป่า รดเสน พระอภัยมณี แก้วหน้าม้า นิกุลทอง โสนน้อยเรือนงาม พระพิณวงษ์ ชะนีน้อย โกมินทร์ มาลัยทอง จำปาสีตัน ฯลฯ แต่เรื่องที่ยิมนำมาแสดงส่วนใหญ่มักเป็นเรื่องที่สนุกสนานน่าสนใจและเป็นที่รู้จักกันดี เช่น สังข์ทองตอนเลือกคู่ ตอนหาเนื้อหาปลา ตอนมณฑลลงกระท่อม พระอภัยมณี ไกรทอง แก้วหน้าม้า ไชยเชษฐา ตอนนางแมวเหยยข่ม เป็นต้น

4. บทละคร

ในการแสดงละคร สมัยก่อน จะอาศัยบทจากหนังสือเป็นสำคัญ ทั้งที่เป็นบทพระราชนิพนธ์ละครนอก วรรณคดี และนิทานชาวบ้านที่ตีพิมพ์เป็น บทละครวัดเกาะ* อันได้แก่เรื่อง แต่งอ่อน พระรถ มาลัยทอง ฯลฯ แต่การแสดงละครสมัยก่อนก็ได้ให้ผู้แสดงท่องจำบทเองจะมีคนบอกบทให้ โดยทำหน้าที่บอกบทเป็นระยะๆ เพื่อช่วยให้ผู้แสดงสามารถร้องและรำตีบท ได้ถูกต้องตามเนื้อเรื่อง ฉะนั้นคนบอกบทจึงเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญอย่างมาก เพราะถึงได้ว่าเป็นผู้ควบคุมการแสดงโดยตลอด และยังทำหน้าที่เป็นผู้ตัดต่อบทตามความเหมาะสม ให้เกิดความกระชับ สนุกสนาน โดยไม่เสียเนื้อเรื่องตลอดจนเพื่อให้สมควรแก่เวลาในการแสดงด้วย

ตัวอย่างบทบทละครวัดเกาะ เรื่อง พระรถ

* บทละครวัดเกาะ เป็นบทละครที่จัดพิมพ์จำหน่ายบริเวณข้างวัดเกาะซึ่งเป็นบทละครที่ได้รับความนิยมมากในสมัยก่อนเนื่องจากมีราคาถูก

5.ดนตรีประกอบการแสดง

เครื่องดนตรีที่ใช้บรรเลงประกอบการแสดงละครแก่นเดิม ประกอบด้วย ปี่ โทน กลองตึก ฉิ่ง และกรับ ต่อมาสมัยรัชกาลที่ 6 (พ.ศ.2453-2468) ได้มีการนำระนาด เข้ามาใช้ดำเนินทำนองแทนปี่⁷ และพัฒนาเป็นวงปี่พาทย์ชาตรี โดยเพิ่มฆ้องวงและตะโพน เข้ามาเพื่อความเหมาะสม แต่ก็ยังไม่เป็นที่แพร่หลายนัก ทำให้พบการใช้เครื่องดนตรี ประกอบการแสดงทั้งสองลักษณะ บทบาทของดนตรีที่ใช้ประกอบการแสดงละครแก่นมี 2 ลักษณะ คือ การโหมโรง และการบรรเลงประกอบการแสดงละคร ดังรายละเอียดต่อไปนี้

การโหมโรง การโหมโรงเป็นธรรมเนียมปฏิบัติของการแสดงละครก่อนเริ่มการแสดงทุกครั้ง เพื่อเป็นการเรียกคนดู⁸ หรือแจ้งให้ทราบว่าจะมีการแสดงละครในไม่ช้า เพลงที่ใช้ประกอบการโหมโรงได้แก่ เพลงสาธุการ ตระโหมโรง ร้วสามลา เข้าม่าน ปฐม ลา เสมอ เชิด กลม ชำนาญ กราวใน-ลา จากนั้นก็จะต่อด้วยโหมโรงชาตรี รวมใช้เวลาโหมโรงทั้งสิ้นประมาณ 30 นาที

การบรรเลงประกอบการแสดง ในการแสดงละครจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมิดนตรีประกอบเพื่อให้เกิดความบันเทิงมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะการแสดงละครแก่น เพราะผู้แสดงจะเป็นผู้ขับร้องเอง ดังนั้นการบรรเลงดนตรีจึงเป็นสิ่งสำคัญที่จะเสริมให้ผู้แสดงขับร้องได้เป็นอย่างดี ส่วนการเลือกใช้เพลงประกอบการแสดงจะขึ้นอยู่กับคนบอกทว่าจะให้ใช้เพลงใด นักดนตรีก็จะบรรเลงไปตามนั้น และเมื่อผู้แสดงหยุดเจรจา นักดนตรีก็ต้องคอยฟังว่าเริ่มร้องต่อเมื่อใดและใช้เพลงใดด้วย

⁷ สัมภาษณ์. โปริย สุนทรสินธุ์. นักดนตรีคณะไทยคีรี. 20 ตุลาคม 2535.

⁸ สมัยก่อนใช้ฆ้องตีนำเพื่อเรียกคนดู ต่อมาเปลี่ยนเป็นปี่กลองตึกแทน เพราะเสียงดังกว่า

6. เครื่องแต่งกาย

เครื่องแต่งกายของละครแก๊บนที่พบที่ศาลหลักเมืองนี้ จะมีลักษณะเช่นเดียวกับละครชาตรีทั่วไป คือ แต่งกายยืนเครื่องตัวพระและตัวนาง แต่ไม่ผิดผิดกันในเรื่องของลวดลายตลอดจนวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ รวมถึงเครื่องประดับศีรษะด้วย

ส่วนตัวประกอบอื่นๆ เช่น ยักษ์ ก็จะทำแต่งกายเหมือนตัวพระ แต่จะนั่งกันเป็นสวมศีรษะยักษ์ไม่ปิดหน้า เช่นเดียวกับตัวประกอบพิเศษ อาทิ เกาะ แก้วหน้าม้า พระกุมาร ฯลฯ ซึ่งแต่งกายยืนเครื่อง แต่เปลี่ยนเครื่องสวมศีรษะเพื่อให้ทราบว่าแสดงเป็นอะไร แต่ถ้าเป็นตัวประกอบเบ็ดเตล็ด เช่น ฤๅษี เสนา พี่เลี้ยง ซึ่งมักจะแสดงโดยตัวตลก ก็จะทำแต่งกายขอให้ทราบว่ารับบทเป็นอะไรเท่านั้น

7. วิธีการแสดงละครแก๊บน

7.1 การบูชาครู

ก่อนเริ่มการแสดงทุกครั้ง ทางหัวหน้าคณะละครจะทำการบูชาครู โดยตั้งก้านกล้วยครุ 6 บาท พร้อมดอกไม้ธูปเทียน สำหรับอาหารอันประกอบด้วย ข้าว กับข้าว ผลไม้ และน้ำ แต่ศิษย์ครูที่อัญเชิญมาไว้บูชาขณะแสดง

7.2 การโหมโรง

จากนั้นจึงเริ่มทำการโหมโรง โดยใช้เวลาดังกล่าวประมาณ 20-30 นาที (รายละเอียดของการโหมโรงได้กล่าวไปแล้วในหน้า 61)

7.3 การประกาศหน้าบท

เมื่อเสร็จสิ้นการโหมโรงก็จะเริ่มการประกาศหน้าบท การประกาศหน้าบทเป็นการประกาศเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ผู้ว่าจ้างได้ขนไว้ให้มารับสินบนดังกล่าว (ดูรายละเอียดหน้า 65)

7.4 รำถวายมือ

เมื่อจบการประกาศหน้าบท ทางคณะละครจะจัดผู้แสดงพระนาง 2 คู่ ไปรำถวายมือในลักษณะเพลงช้าเพลงเร็ว-ลา ยังภายในศาลหลักเมือง โดยใช้เวลาดังกล่าวประมาณ 5 นาที เมื่อผู้แสดงรำถวายมือเรียบร้อยแล้ว ก็จะเดินกลับมายังโรงละครเพื่อเริ่มการแสดงต่อไป

7.5 การแสดงละคร

เมื่อเริ่มการแสดง ตัวละครเอกที่เป็นตัวพระ (ส่วนใหญ่จะเป็นพระเอก) จะออกไปลงโรงเปิดเรื่อง โดยจะออกไปนั่งบนเตียง ปี่พาทย์จะบรรเลงเพลงวา จากนั้นคนบอกบทจะเริ่มทำหน้าที่ ในช่วงแรก ต้นเสียงจะร้องเพลงช้า ปี่แทนตัวละคร ตัวละครจะรำตีบท* ไปตามเนื้อร้องนั้นๆ ช่วงช้าปี่นี้มีความยาวประมาณ 1-2 บท จากนั้นคนบอกบทจะบอกชื่อเพลงและบทต่อไป ซึ่งเรียกว่าช่วงส่งรำ ช่วงส่งรำนี้จะเริ่มกล่าวถึงรายละเอียดของตัวละคร เพื่อเข้าถึงเนื้อเรื่องที่จะแสดงต่อไป โดยมีความยาวประมาณ 2-3 บท เมื่อจบส่งรำแล้วก็จะหยุดนักเจรจา อันมีใจความทวนเนื้อหาในการร้องช้าและส่งรำ โดยเพิ่มความเดิม ประกอบเพื่อให้ผู้ชมเกิดความเข้าใจได้ดียิ่งขึ้น กลวิธีในการดำเนินเรื่องส่วนใหญ่จะดำเนินไป เพื่อได้พบกับตัวละครอื่นๆ ให้มีการเจรจาโต้ตอบกัน อันจะส่งผลให้เกิดการดำเนินเรื่องต่อไป เมื่อเจรจาเรียบร้อยแล้ว ผู้แสดงจะเริ่มร้องเองโดยคนบอกบทจะบอกถึงเพลง และเนื้อร้องเป็นระยะๆ ไป เมื่อตัวละครแสดงบทบาทของตนเรียบร้อยแล้ว ก็จะเดินเข้าทางซ้ายของเวที** แล้วถอดเครื่องสวมศีรษะ ออกนั่งพักอยู่ที่พักของผู้แสดง ผู้แสดงอื่นก็จะแสดงบทบาทของตนต่อไปตามท้องเรื่องนั้นๆ ส่วนตัวละครที่ยังไม่ถึงบทก็จะทำหน้าที่เป็นลูกคู่ หรือช่วยตี่ฉิ่ง ตี่ฉับ ตามความเหมาะสม

การแสดงละครกับน นิยมเริ่มแสดงตั้งแต่เวลา 9.00 น. โดยประมาณ[□] จนกระทั่งเวลา 15.30 น. (พักกลางวัน 12.00-13.00 น.) ในลักษณะเหมาวัน^{***}

* ซ้ายของเวทีหมายถึง ซ้ายมือของผู้แสดง หรือ ขวามือของผู้ชม

□ สัมภาษณ์. สุรัตนา เตียววิเศษ. หัวหน้าคณะไทยศิริ. 20 ตค. 35.

** รำตีบทหมายถึงการตีรำตามความหมายของเนื้อร้องหรือบทพูดในภาษาท่าละคร

*** เหมาวัน หมายถึง ว่าจ้างในอัตราค่าจ้างแสดงทั้งวัน

8. จำนวนผู้แสดง

โดยปกติผู้แสดงละครกับน จะไม่สังกัดคณะใดคณะหนึ่งโดยเฉพาะ ขึ้นอยู่กับว่าจะมีผู้ว่าจ้าง* ให้ไปแสดง แต่ตามปกติแล้ว ละครโรงหนึ่งๆ จะประกอบด้วยสมาชิกทั้งหมดประมาณ 13-14 คน คือ ผู้แสดงละครประมาณ 9-10 คน และนักดนตรี 4 คน ทั้งนี้ จำนวนของผู้แสดงจะขึ้นอยู่กับเรื่องที่ไปแสดง เช่น เรื่องโกมินทร์ อาจใช้ผู้แสดงเพียง 5-6 คนเท่านั้น ส่วนเรื่องมาลัยทอง อาจใช้ผู้แสดง 9-12 คน เป็นต้น^๙ เป็นที่น่าสังเกตว่าจำนวนนักดนตรีนั้น จะมีจำนวน 4 คน โดยตลอด เนื่องจากสามารถสลับเปลี่ยนกันบรรเลงเครื่องดนตรีอื่นๆ ได้ด้วย เช่น ผู้ที่ตีตะโพนก็อาจจะตีโทนด้วย ขณะที่ผู้ที่ตีกลองตุ้มจะตีฉิ่งฉาบในทำนองเดียวกัน

9. อัตราค่าจ้าง

ในการแสดงละครกับนที่ศาลหลักเมือง ทางผู้ว่าจ้างจะว่าจ้างคณะละครมาแสดงด้วยอัตราค่าจ้างเหมาวันละ 150-300 บาท (ประมาณ พ.ศ. 2491) โดยหัวหน้าคณะจะแบ่งค่าแรงให้ผู้แสดงและนักดนตรีคนละ 5-10 บาท เป็นส่วนใหญ่^{๑๐} ส่วนทางด้านเครื่องสังเวชนั้น ผู้ว่าจ้าง (เจ้าภาพ) จะเป็นผู้จัดเตรียมมาจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์เท่าที่ปรากฏทำให้อาจจะทราบว่าการนำละครมาใช้เป็นสินบนถวายสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ณ ศาลหลักเมืองกรุงเทพมหานครนั้นเริ่มปรากฏตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 7 แต่ทั้งนี้หมายความว่าก่อนหน้านั้นอาจจะมีการนำละครมาแสดงแก่สินบนแล้วก็เป็นได้ เพียงแต่ยังไม่พบหลักฐานยืนยันแน่ชัด

เท่านั้น

* ผู้ว่าจ้าง หมายถึง โตโพลละคร (ในปัจจุบันหมายถึงหัวหน้าคณะ)

^๙ สัมภาษณ์. สละ มังกรคนธ. ผู้แสดงคณะไทยศิริ, 22 ตุลาคม 2535.

^{๑๐} สัมภาษณ์. สำอางค์ เกษรกุล. ผู้แสดงคณะไทยศิริ, 22 ตุลาคม 2535.

ส่วนองค์ประกอบและรายละเอียดของวิธีการแสดงละครแก๊บนที่ศาลหลักเมืองนั้น พบรายละเอียดที่น่าสนใจอันเป็นข้อมูลสำคัญที่ทำให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลง เกี่ยวกับการแสดงอันเกิดจากบทบาทขององค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึกที่เข้ามาดำเนินงานดูแลกิจการศาลหลักเมือง (เมื่อพ.ศ.2503) จึงส่งผลให้องค์ประกอบของละครแก๊บนในช่วงเวลาต่อมามีการเปลี่ยนแปลง เช่น ประมาณพ.ศ. 2512 ได้มีการดัดแปลงซ่อมแซมศาลหลักเมือง ครั้งนั้นทางกองกิจการศาลหลักเมือง ได้จัดสถานที่สำหรับแสดงละครแก๊บนไว้ชั่วคราว เพื่อให้เกิดระเบียบเรียบร้อย คือบริเวณมุมรั้วศาลด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นต้น ส่วนรายละเอียดของวิธีการแสดงนั้นไม่ปรากฏการเปลี่ยนแปลงที่ชัดเจนนัก ยกเว้นการรำชุดไห้วครู ซึ่งถูกนำมาใช้แทนการรำถวายมือ หลังจากที่จบการประกาศหน้าบท ซึ่งสันนิษฐานว่าการเปลี่ยนแปลงลักษณะนี้ มีสาเหตุอันเนื่องมาจากความต้องการถวายละครรำแก่ลี้ภัยผู้ลี้ภัยโดยใช้ปัจจัยทางการเงินให้น้อยลง เพื่อสนองความต้องการของประชาชนที่มีเงินน้อย จึงได้จัดการแสดงละครรำสั้นๆ เพื่อให้บริการแก่ประชาชนดังกล่าว

ฉะนั้น เป็นที่แน่นอนว่า องค์ประกอบตลอดจนวิธีการแสดงละครแก๊บนที่ศาลหลักเมืองกรุงเทพมหานครในช่วงปัจจุบัน ย่อมมีการเปลี่ยนแปลงอย่างเห็นได้ชัดซึ่งเกี่ยวกับรายละเอียดต่างๆ นี้ จะกล่าวในบทต่อๆ ไป